

İQTİSADİYYATIN TƏKAMÜLÜNDƏ SOSIAL İNVESTİSİYALARIN SƏMƏRƏLİLİYİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ

*Daxil olub: 31 yanvar 2021-ci il;
Qəbul olub: 5 fevral 2021-ci il
Received: 31 January 2021;
Accepted: 5 February 2021*

Aysel Quliyeva

*i.ü.f.d., müəllim,
"İqtisadi nəzəriyyə" kafedrası, UNEC
aquliyeva5@gmail.com*

Xülasə

Tədqiqatın əsas məqsədi müasir iqtisadiyyatda və cəmiyyətdə sosial investisiyanın xüsusiyyətlərini müəyyən etmək və onun tənzimlənməsi mexanizminin ən mühüm tərkib hissələrini üzə çıxarmaqdır. Tədqiqat işi dialektik və formal məntiq, deduksiya və induksiya, analiz və sintez, mücərrəddən konkretə doğru yüksəliş qəbilindən olan ümumi metodlardan istifadə edilməklə aparılmışdır. Tədqiqat nəticəsində sosial investisiyaların iqtisadiyyat və cəmiyyət üçün effekti anlayışı birbaşa iqtisadi və birbaşa sosial effekt, həmçinin insanın həyat fəaliyyətinin sosial mühitini təşkil edən müxtəlif sahələrdə uzunmüddətli multiplikativ dəyişiklikləri nəzərdə tutan dolayı sosial effektləri əhatə edir. Hesab edirik ki, əvvəlcə iqtisadiyyatın və ya ictimai həyatın hər hansı "yanışı" sferalarında yaranan pozitiv dəyişikliklər qiymətləndirilməlidir və yalnız sonra insanın həyat şəraitinə və yaşayış keyfiyyətinə bilavasitə təsir göstərən vasitəli sosial effektin məcmusu müəyyənəndirilməlidir. Tədqiqatın məhdudiyyətləri daha geniş praktik informasiya tələb etməsidir. Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, əldə edilmiş nəzəri müddəalardan müasir iqtisadiyyatda sosial sferanın və bütövlükdə müasir cəmiyyətdə sosial mühitin inkişafı problemləri ilə bağlı gələcək elmi araşdırmalarda istifadə edilə bilər. Bundan əlavə, müəllifin gəldiyi nəticələr Azərbaycanın milli iqtisadiyyatında sosial investisiya proseslərinin dövlət tənzimləməsinin istiqamətlərinin və formalarının işlənilməsində hazırlanmasında nəzərə alın bilər.

Açar sözlər: sosial investisiya, səmərəlik, "ikiqat" və ya "kumulyativ" səmərə, investisiya mühiti, milli iqtisadiyyat, investisiya.

INCREASING THE EFFICIENCY OF SOCIAL INVESTMENT IN THE EVOLUTION OF ECONOMY

Aysel Guliyeva

*Ph.D., Azerbaijan State University of Economics (UNEC)
Lecturer at the Department of "Economic theory"
aquliyeva5@gmail.com*

Abstract

The main goal of this study is to determine the features of social investment in the modern economy and society and to identify the most effective components of the mechanism for its regulation. The research work was carried out on the basis of using such methods as dialectical and historical, formal-logical, deduction and induction, analysis and synthesis, ascent from the abstract to the concrete. The study found that the concept of the impact of social investment on the economy and society has both a direct economic and direct social effect, and an indirect social effect, involving long-term multiplicative changes in various areas of human life. It is assumed that it is necessary to assess positive changes in any "related" areas of the economy or public life, and only then determine the totality of indirect social effects that directly affect the conditions and quality of human life. Limitations of the study: the use of a larger volume of practical information is required. The practical significance of the study lies in the fact that the theoretical provisions of this study can be used in further scientific development of the problems of the development of the social sphere in the modern economy and the social environment in general in modern society. The conclusions made by the author can also be used in the development of directions and forms of state regulation of social investment processes in the national economy of Azerbaijan.

Keywords: social investment, efficiency, "double" or "cumulative" efficiency, investment climate, national economy, investment.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ СОЦИАЛЬНЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭВОЛЮЦИИ ЭКОНОМИКИ

Айсель Гулиева

*д-р филос. по экон., преподаватель кафедры «Экономическая теория»,
Азербайджанский государственный экономический университет (UNEC)
aquliyeva5@gmail.com*

Резюме

Основная цель настоящего исследования является определение особенностей социального инвестирования в современной экономике и обществе, и выявление наиболее эффективных составляющих механизма его регулирования. Исследовательская работа проводилась на основе использования таких методов, как диалектический и исторический, формально-логический, дедукция и индукция, анализ и синтез, восхождение от абстрактного к конкретному. В ходе исследования установлено, что концепция влияния социальных инвестиций на

экономику и общество имеет как прямой экономический и прямой социальный эффект, так и косвенный социальный эффект, предполагающий долгосрочные мультипликативные изменения в различных сферах жизни человека. Предполагается, что необходимо оценить положительные изменения в каких-либо «смежных» сферах экономики или общественной жизни, и только потом определить совокупность косвенных социальных эффектов, непосредственно влияющих на условия и качество жизни человека. Ограничения исследования: требуется использование большего объема практической информации. Практическая значимость исследования состоит в том, что теоретические положения настоящего исследования могут быть использованы в дальнейшей научной разработке проблем развития социальной сферы в современной экономике и в целом социальной среды в современном обществе. Выводы, сделанные автором, могут быть также использованы при выработке направлений и форм государственного регулирования процессов социального инвестирования в национальной экономике Азербайджана.

Ключевые слова: социальные инвестиции, “двойной” или “кумулятивный” эффект, инвестиционный климат, национальная экономика, инвестиция.

Giriş

Sosial sferaya investisiyalar daha geniş anlayışın – bütün müasir cəmiyyətin təkmilləşdirilməsinin əsas məqsədi olan ümumi həyat keyfiyyətinin artırılmasına yönəldilən sosial investisiyaların tərkib hissəsidir. Öz növbəsində, sosial sfera sahələri və bu sferanın ayrı-ayrı obyektləri bütün sosial investisiya kompleksini birləşdirən maddi tərkib hissə kimi çıxış edir. Bu halda sosial investisiyalar özlüyündə sadəcə milli iqtisadiyyat çərçivəsində investisiyanın ümumi həcmninin tərkib hissəsi deyil, ayrıca kateqoriyadır, çünki məhz onların tətbiq obyektləri – sosial sfera sahələri, onlarla “yanaşı” sahələr, həmçinin başqa sahələr və istehsalatlar əhalinin yaşayış keyfiyyətinin bugünkü dərəcəsini və bütün cəmiyyətin inkişaf səviyyəsini ən yüksək dərəcədə əks etdirir. Məhz sosial investisiya obyektləri çox cəhətdən, belə inkişaf səviyyəsinin gələcək artımının əsasını təşkil edir.

Sosial investisiya və sosial sferaya investisiyalar

Məqalədə sosial investisiyalara ilk növbədə bütün milli iqtisadiyyatın, insanın və bütövlükdə cəmiyyətin inkişafına, daha konkret desək, insanın həyat səviyyəsinin və yaşayış keyfiyyətinin ümumi artımına təsir mövqeyindən baxılması fikri inkişaf etdirilir. Başqa sözlə desək, sosial investisiyalara sadəcə sosial sfera sahələrinə investisiya qoyuluşlarının məcmusu kimi deyil, bu anlayışa daha geniş mənada baxmaq lazımdır.

Bu anlayışa ilk növbədə milli iqtisadiyyatın sosial sfera sahələri ilə “yanaşı” olan əlaqələri və ayrı-ayrı istehsalatlar daxil edilməlidir ki, həmin sahələrdə vəziyyətin yaxşılaşması “əks-əlaqə” prinsipi əsasında insanın ümumi inkişaf səviyyəsinin artımına bilavasitə təsir etmiş olsun. İnsanların gündəlik həyatının keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərən iqtisadiyyatın belə “qonşu” seqmentlərinə, məsələn, mənzil-kommunal təsərrüfatının fəaliyyətini təmin edən sahələr kompleksi, həmçinin nəqliyyat kompleksinin səmərələşmələri yerinə yetirən hissəsi aid edilə bilər.

Sosial investisiyanın iqtisadiyyata və cəmiyyətə təsiri yalnız sosial sfera ilə “yanaşı” iqtisadiyyat sahələri ilə məhdudlaşmır və bilavasitə istehsal sferasını da əhatə edir. Məsələn, təhsil sferasında tətbiq edilən müasir mütərəqqi idarəçilik sxemləri və istehsal texnologiyaları praktikada kadrların peşəkar hazırlıq səviyyəsinin keyfiyyətə artımı, onların yenidən hazırlanması və bütövlükdə təhsil prosesinin intellektuallaşması şəklində reallaşır.

Sosial investisiyaların həcmi, istiqamətlərini və başqa göstəriciləri qiymətləndirərkən sosial sfera sahələrinin müasir insana təsiri baxımından onların sıx qarşılıqlı əlaqələrində təzahür edən real vəhdətini və sosial mühitin başqa elementlərini nəzərə almaq lazımdır. Buna görə də, məsələn iqtisadi siyasətin işlənilməsi və həyata keçirilməsi, eləcə də bu siyasətin elmi təhlili zamanı sosial investisiyalar anlayışına sosial sfera sahələrinə, “yanaşı” sahələrə və başqa obyektlərə yönəldilən investisiyaların sadəcə hesabı kimi baxmaq olmaz, yəni investisiyanın bu növünün iqtisadiyyat və cəmiyyət üçün çoxtərəfli effekti hökmən nəzərə alınmalıdır.

Bu halda həm iqtisadiyyatın, həm də bütün cəmiyyətin keyfiyyətə inkişafına yüksək dərəcədə təsir göstərən ayrı-ayrı sahələrin rolunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Belə ki, 2005-2019-cu illər dövründə Azərbaycan Respublikasında elmi-tədqiqat fəaliyyətinə çəkilmiş ümumi xərclər 5,9 dəfə artırılaq 29,2 milyon manatdan 171,1 milyon manata çatdırılıb [1, s.351]. Bu halda elmin dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilməsinin həcmi 28,8 milyon manatdan 122,3 milyon manata çatdırılıb, yəni 4,3 dəfə artmışdır [3, s.394].

Bu onu göstərir ki, əvvəlcə, Azərbaycan dövləti sosial sferanın əsas sahəsi olan elmi investisiyaların maliyyələşdirilməsində aparıcı rol oynayır, ikincisi, özəl kapital elmi-tədqiqat fəaliyyətinə sərmayə qoyulmasına sürətlə olmasa da, gətirdikcə daha fəal şəkildə qoşulur. Bu fakt belə nəticə çıxarmağa əsas verir ki, qeyri-dövlət sektorunda potensial maliyyə ehtiyatları cəmlənmişdir və əlverişli şəraitdə həmin maliyyə ehtiyatları elm, təhsil və səhiyyə sahələrinə sərmayə şəklində qoyula bilər.

2005-2019-cu illərdə Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsinin dövlət büdcəsi hesabına maliyyələşdirilməsinin mütləq rəqəmlərlə ifadə edilən həcmi 5,9 dəfə artırılaq 372,5 milyon manatdan 2,196 milyard manata çatdırılıb. Eyni zamanda səhiyyə sahəsində büdcə xərclərinin mütləq rəqəmlərlə ifadə edilən həcmi 2005-ci ildəki 115,3

milyon manatdan 2019-cu ildə 873,6 milyon manata qədər və ya 7,6 dəfə artıb. Mədəniyyət və incəsənət sahəsinin inkişafı büdcə xərclərinin artması sayəsində təmin edilir. Məsələn, həmin dövrdə bu sahəyə büdcə xərclərinin ümumi həcmi 45,5 milyon manatdan 269,2 milyon manata qədər, yəni 5,9 dəfə artmışdır (cədvəl 1). Bütövlükdə demək olar ki, son bir neçə ildə Azərbaycan Respublikasında sosial sferanın əsas sahələrinə investisiya qoyuluşunun mütləq həcmiminin artması, praktiki olaraq bütün sahələrdə əhalinin bu sferaya aid xidmətlərin əsas dəsti ilə daha yüksək səviyyədə təmin edilməsinə imkan vermişdir.

Cədvəl 1. Azərbaycanda dövlət büdcəsindən sosial sfera sahələrinə 2005-2019-cu illər ərzində investisiya qoyuluşları (milyon manat)

Göstəricilər	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Dövlət büdcəsinin xərcləri - cəmi ondan:	2140,7	11765,9	11784,5	11751,3	17594,5	22731,6	24425,9
Təhsil (milyon manat)	372,5	1180,0	1605,1	1754,4	1742,7	1966,6	2195,7
Təhsilin büdcədə xüsusi çəkisi, %	17,4	10,0	13,6	14,9	9,9	8,7	9,0
Elm (milyon manat)	28,8	92,8	113,2	110,2	109,8	117,8	122,3
Elmin büdcədə xüsusi çəkisi, %	1,3	0,8	1,0	0,9	0,6	0,5	0,5
Səhiyyə (milyon manat)	115,3	429,2	708,2	702,5	704,7	709,9	873,6
Səhiyyənin büdcədə xüsusi çəkisi, %	5,4	3,6	6,0	6,0	4,0	3,1	3,6
Mədəniyyət və incəsənət (milyon manat)	45,5	145,2	236,3	240,1	214,8	227,2	269,2
Mədəniyyət və incəsənətin büdcədə xüsusi çəkisi, %	2,1	1,2	2,0	2,0	1,2	1,0	1,1

Mənbə: [2, s.400; 3, s.394]

Eyni zamanda, mütləq göstəricilərdən imtina etsək, görərik ki, 2005-ci ildəki vəziyyətlə müqayisədə son illərdə dövlət büdcəsindən maliyyələşdirmənin ümumi həcmində sosial sferanın əsas sahələrinin xüsusi çəkisinin bir qədər azalması meylli müşahidə olunur. Aydın olur ki, Azərbaycan dövlətinin bütövlükdə sosial yönümlü siyasətinə baxmayaraq, sosial investisiyaların dövlət səviyyəsində maliyyələşdirilməsi imkanlarının geniş-

ləndirilməsində obyektiv məhdudiyətlər mövcuddur, ona görə də belə maliyyələşdirilmə mənbələrinin özəl investorların vəsaiti hesabına genişləndirilməsi məsələsi yenə aktualdır.

Azərbaycan əhalisinin həyat səviyyəsinin və bütövlükdə onun tədiyyə qabiliyyətinin artması buna obyektiv şərait yaradır. Bu da öz növbəsində, sosial sfera sahələrində, o cümlədən ödənişli əsasda təqdim edilən xidmətlərin həcmiminin genişləndirilməsi məsələsinə qaldırmağa əsas verir. Bu halda, ilk növbədə dövlət tərəfindən sosial zəmanətlərin həcmiminin nəinki hökmən saxlanması, həm də genişləndirilməsi şərtlə pullu təhsil və səhiyyənin genişləndirilməsi imkanları haqqında söhbət gedə bilər.

Sosial investisiyanın effektivliyi

Sosial investisiyanın çoxtərəfli effektini müəyyən etmək üçün ilk növbədə iqtisadiyyatın və cəmiyyətin inkişafında belə investisiyanın bilavasitə hədəflərini təhlil etmək məqsəduyğundur. Belə hədəflərə həyat səviyyəsinin aşağıdakı göstəricilərinin müsbət dinamika nümunə ola bilər:

- orta ömür müddəti,
- işləyən əhalinin adambaşına əməkhaqqının səviyyəsi ilə müəyyən edilən pul gəlirləri və real gəlirlər,
- sosial ödəmələrin və güzəştlərin həcmi,
- istehlak qiymətləri indeksinin dinamika,
- inflyasiya səviyyəsi,
- mənzillə təmin olunmağın səviyyəsi və əlçatanlığı,
- sosial (təhsil, tibbi, məişət və kommunal) xidmətlərin əlçatanlığı,
- işsizlik dərəcəsi.

Sosial sahələrə sərmayə yatırımları bütövlükdə insan potensialının keyfiyyətinin artması şəklində sinergetik effekt yaradır və bu effektin müsbət təsiri bütün iqtisadi inkişafın nəticələrində hökmən özünü göstərir. Başqa sözlə desək, sosial investisiyanın "ikiqat" və ya "kumulativ" effekti müşahidə olunur. Məsələn, elmi araşdırmalara, təhsil, işçilərin sağlamlığının yaxşılaşdırılması və sair sahələrdə nailiyyətlərə investisiyalarla bağlı xərclər, gələcəkdə istehsal sahəsinə savadlı mühəndis-texniki kontingentin və fəhlə peşələri üzrə yüksəkixtisaslı mütəxəssislərin gəlməsi hesabına artıqlaması ilə ödənilir. Bu halda, məsələn, elmi araşdırmaların təşkili sahəsində baş verən keyfiyyət dəyişiklikləri, həm də tədqiqatların nəticələrinin əmtə istehsalı sferasına sürətlə tətbiq edilməsi vasitəsilə birbaşa və sanballı maddi səmərə gətirir.

Məsələnin mahiyyətinin açıqlanmasına kömək göstərə biləcək bir məqam da var. Müasir dünyada iqtisadiyyatın artımı və bütövlükdə sosial inkişaf üçün turizm sahəsində

Yaranan multiplikativ effekti Azərbaycanın timsalında əyani nümayiş etdirmək olar. Belə ki, hazırda turizm sahəsinin Azərbaycanda ÜDM istehsalına birbaşa töhfəsi 4,5 faizə yaxındır, ölkə iqtisadiyyatı üzrə ümumi məşğulluğun təqribən 1,2 faizini bu sahə təmin edir. 2019-cu ilin yekunlarına görə, ölkəmizin turizm sahəsi 2,9 milyon insana öz xidmətlərini təqdim etmişdir ki, bu da, 2014-cü ilin müvafiq göstəricisindən 32,6 faiz, 2016-cı ilin müvafiq göstəricisindən isə 40,0 faiz çoxdur. Bizim hesablamalarımıza əsasən, son 5 ildə turizm sferasına aid müəssisələrin sayı orta hesabla hər il 14,7 faiz, ölkəmizə gələn əcnəbi turistlərin sayı isə hər il orta hesabla 5,8 faiz artmışdır. Beləliklə, indiki mərhələdə turizm sektoru Azərbaycan iqtisadiyyatının uzunmüddətli və sabit artım müşahidə olunan sektorlarından biridir.

Eyni zamanda turizm sənayesinə investisiyaların ümumi həcmi son onillikdə maksimal səviyyədə 2014-cü ildə qeydə alınmış 2,2 milyard manatdan bu dövr üçün minimal səviyyəyə 2018-ci ildə qeydə alınmış 229,7 milyon manata qədər azalmışdır. 2019-cu ilin yekunlarına görə məlum oldu ki, vəziyyət turizm sahəsində heç də yaxşılaşmayıb: turizm sahəsinə investisiyaların həcmi cəmi 133,7 milyon manat təşkil edib, yəni 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə daha 96 milyon manat (və ya 41,8 faiz) azalıb (cədvəl 2) [4, səh. 12; 19; 22].

Cədvəl 2. Turizm üçün xarakterik sahələr üzrə əsas göstəricilər və Azərbaycana gələn turistlərin sayı

Göstəricilər	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2014-2019-cu illərdə orta illik nisbi artım sürəti, %
Turizm üçün xarakterik sahələrdə çalışan işçilərin sayı, nəfər	41886	49449	43477	46837	53222	58972	7,08*
Azərbaycana gələn turistlərin sayı, min nəfər	2159,7	1921,9	2044,7	2454,0	2605,3	2863,5	
Əvvəlki ilə nisbətən, faizlə	100	88,9	106,4	120,0	106,2	109,9	5,8*
Turizm sahəsində yaradılmış əlavə dəyər, milyon man.	2404,2	2437,3	2746,1	3151,2	3405,5	3704,9	9,03*
Turizm sənayesinin YDM-də xüsusi çəkisi, faizlə	4,1	4,5	4,5	4,5	4,3	4,5	4,4**
Turizm sferasına aid müəssisələrin sayı	218	243	272	339	374	432	
Əvvəlki ilə nisbətən, faizlə	100	111,5	111,9	124,6	110,3	115,5	14,7*
Turizm sənayesinə qoyulan investisiyalar, milyon man.	2204,0	1063,9	363,0	267,3	229,7	133,7	-42,9*

*-la qeyd edilən orta illik artım sürəti həndəsi orta [5, s.46-49] ilə, ** isə ədədi orta [5,41-44] ilə tapılmışdır.

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları (Azərbaycanda turizm. Statistik məcmuə) və müəllifin hesablamaları.

Bizim fikrimizcə, xarici turistləri qəbul edən və respublikamızın vətəndaşlarına istirahət imkanları təqdim edən infrastrukturun daha da inkişaf etdirilməsinə və bu sahəyə investisiya qoyuluşlarının artırılmasına ehtiyac vardır. Digər tərəfdən, Azərbaycanın təbiətcoğrafi şəraiti inkişaf etmiş ölkələrdən daha çox sayda turist cəlb edilməsi üçün mübarizədə ölkəmizin rəqabət üstünlüklərini reallaşdırmaq məqsədilə "qonaqpərvərlik sferası"nu keyfiyyətcə inkişaf etdirməyə imkan verir.

Sosial investisiyalara yalnız birbaşa iqtisadi və birbaşa sosial effekt (həm də çox vaxt qısamüddətli perspektivdə) əldə edilməsi baxımından yanaşmaq düzgün olmazdı. Bu halda, cəmiyyətin sosial mühitində gələcəkdə baş verəcək multiplikativ dəyişikliklərlə bağlı vasitəli sosial effekt də hökmən nəzərə alınmalıdır.

Belə uzaq sosial effektin təminatına nümunə kimi elmə, xüsusilə fundamental elmə investisiyaları göstərmək olar: bu investisiyalar qısa müddətdə mənfəət gətirmir, belə xərclərin çıxarılması illərlə uzana bilər. Buna görə də, ən müasir texniki səviyyədə təchiz edilmiş elm və təhsil sahələrinə investisiya proseslərinin stimullaşdırılmasında dövlətin rolunu bir daha vurğulamaq lazımdır. Bu məsələdə dövlətin rolu iqtisadiyyatın və bütün ictimai həyatın hər hansı başqa sahələri ilə müqayisədə daha vacibdir.

Bundan başqa, yatırılmış sosial investisiyalardan gələcəkdə gözlənilən sosial effektlə bərabər, həm də vasitəli sosial effekti nəzərə almaq lazımdır. Belə effekt o halda yaranır ki, sosial investisiyalar əvvəlcə iqtisadiyyatın və ya ictimai həyatın hər hansı "yanışı" sferalarında müsbət dəyişikliklərə səbəb olur və yalnız müəyyən müddət keçəndən sonra onların effekti sosial sferada da bilavasitə hiss edilir.

İnnovasiyaların tətbiqi, məsələn, əhəlinin həyatının keyfiyyətində mühüm müsbət dəyişikliklərə səbəb ola bilər. Bu halda yadda saxlamaq lazımdır ki, istənilən innovasiyalar – elmi kəşflər, texniki-texnoloji təkmilləşdirmələr və ya idarəçilik proseslərində mütərəqqi dəyişikliklər əvvəlcə maddi istehsal sahəsində reallaşır, sonra isə həmin sahədə bu innovasiyalar əsasında istehsal olunmuş daha keyfiyyətli və daha artıq miqdarda məhsul sosial sferada istifadə edilir. Və artıq burada, əhali tərəfindən istehlak ediləndə, bu məhsul həmin maddi istehsal sahələrində əməyin təşkilinin, əmək şəraitinin və onun keyfiyyətinin yaxşılaşması şəklində səmərəni təmin edir. Beləliklə, vasitəli sosial effekt reallaşır.

Ümumiyyətlə, sosial sferanın konkret sahələrinin və ayrı-ayrı sosial obyektlərin işinin yüksək keyfiyyəti bu işlərə sərmayə qoyulan vəsaitin həcmi ilə deyil, həyata keçirilən investisiyalardan istifadənin səmərəliliyi göstəricisi ilə müəyyən edilir. Eyni sözlər sosial investisiyaların özlərinə də aiddir: onların səmərəliliyi kəmiyyət göstəriciləri ilə deyil, müəyyən keyfiyyət hədəflərinə nail olunub-olunmaması ilə ölçülməlidir.

Sosial investisiya proseslərində dövlətin iştirakı müstəsna əhəmiyyət kəsb edir, çünki bu halda dövlət:

- birincisi, belə investisiyanın faydalı və perspektivli olması haqqında özəl biznesə

siqnal verir,

- ikincisi, iqtisadi artımın daha da sürətlənməsinə bilavasitə imkan yaradır. Buraya onu da əlavə etmək lazımdır ki, hazırda dövlət müəyyən mənada, sosial investisiya üçün nəzərdə tutulmuş vəsaitlərdən daha səmərəli istifadənin istiqamətlərini təyin edən dispetçer rolunu yerinə yetirir.

Sosial investisiyaların ictimai prioritetləri və ictimai gəlirliliyi

Müasir dünyada əhalinin rifahının, həyat səviyyəsinin və yaşam keyfiyyətinin dinamikası kimi göstəricilər üzrə cəmiyyətin və iqtisadiyyatın təkamülü iqtisadi artımın keyfiyyətini təmin edən ən ali sosial meyar hesab edilməlidir. Bu növbələr iqtisadi artımın ictimai prioritetləri sayıla bilər. Sosial investisiya bilavasitə belə hədəflərin reallaşdırılmasına xidmət edir və onun xüsusi ictimai əhəmiyyəti bununla təyin edilir.

Bu, konkret ölkənin əhalisinin ümumi yaşayış keyfiyyətinin vəziyyətinə bilavasitə təsir göstərir. Məsələn, müəllifin hesablamalarına görə, 2000-ci ildən 2019-cu ilədək olan dövrdə Azərbaycan əhalisinin real gəlirləri 4,4 dəfə artmışdır (cədvəl 3).

Cədvəl 3. Azərbaycanda əhali gəlirlərinin real artım sürətləri (2000=100)

Göstəricilər	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Əvvəlki ilə nisbətən, faizlə	100	111,6	107,2	101,7	96,7	96,0	105,5	104,7
2000-ci ilə nisbətən, faizlə	100	159,8	309,9	428,0	414,8	398,2	420,0	439,9

Mənbə. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları (www.stat.gov.az) və müəllifin hesablamaları.

Bu fakt inandırıcı şəkildə sübut edir ki, son illərdə Azərbaycanda həyata keçirilən ümumi sosial-iqtisadi siyasət sayəsində bütövlükdə ölkə əhalisinin həyat səviyyəsi və yaşayış keyfiyyəti yaxşılaşmışdır. Bu nəticələrin qazanılmasında ölkənin milli iqtisadiyyatına davamlı sosial investisiya prosesləri də mühüm rol oynamışdır.

Sosial investisiyaların hədəfləri xüsusi ictimai əhəmiyyət kəsb etdiyi üçün nəzərə almaq lazımdır ki, həmin investisiyalar xalis mənfəət şəklində birbaşa maliyyə gəliri gətirməyə bilər. Lakin bu fakt heç də o demək deyil ki, investisiyaların bu növündən gəlir əldə etmək qeyri-mümkündür. Beləliklə, investisiyaların bu növünün sosial xarakteri belə investisiyalardan gəlir əldə etməyin mümkünlüyünü əsla istisna etmir. Sosial investisiya fərdi investorlar üçün münasib gəlirin təmin edilməsi ilə tam uzlaşır və bunun üçün zəruri şərait yaradılması özəl biznes nümayəndələrinin sosial investisiyada fəal iştirakının obyektiv əsasıdır.

Həqiqətən, istər fərdi, istərsə də korporativ sahibkarlıq fəaliyyətinin əsas məqsədi maksimum mənfəət əldə etməkdir və əslində bu fəaliyyət lap əvvəldən bundan ötrü yaranır. Eyni zamanda, məhsuldar qüvvələrin inkişafı nəticəsində, hər şeydən əvvəl, sosial sahədə vəziyyətin yaxşılaşması vasitəsilə əhalinin rifahının yüksəldilməsi üçün obyektiv imkanlar yarandıqına görə, dövlət özəl sahibkarlıq maraqları ilə bütövlükdə cəmiyyətin

maraqları arasında kompromisin ən səmərəli formalarını axtarıb tapmağa çalışır. Özəl şirkətlərin sahibləri və səhmdarları da, öz növbəsində, bunu əsas götürə bilərlər ki, onların sosial sferaya yatırdığı investisiyalar sosial-ictimai effekt yaratmaqla bərabər, həm də investorlar üçün konkret maddi mənfəəti təmin edə bilər. Başqa sözlə, sərmayə qoyulmuş sosial investisiyaların "ictimai gəlirliliyi" anlayışı bu investisiyaların konkret fərdi investorlar üçün gəlirliliyini də nəzərdə tuta bilər. Nümunə kimi, dövlətlə və müxtəlif qeyri-dövlət təsisatları ilə fondların qarşılıqlı əlaqəli fəaliyyəti haqqında danışmaq olar. Bu perspektivli fəaliyyət əsas etibarilə həm dövlətə məxsus olan, həm də özəl ali məktəblərdə elmi araşdırmaların hərtərəfli dəstəklənməsinə, onların təşkilati strukturunun möhkəmləndirilməsinə yönəlmişdir. Bu halda investorlar müasir sosial sferanın qarşılıqlı əlaqəli iki ən mühüm sahəsinə - elm və təhsil sahələrinə sərmayə qoyuluşundan sanballı mənfəət götürməyə ümid edə bilərlər.

Bu səbəbdən, sosial investisiyanın milli iqtisadiyyatda ikili rol oynaması haqqında danışmağa əsas var, çünki bu investisiya həm əhalinin bütün həyat şəraitinə təsirin çoxvektorlu xarakteri ilə, həm də bilavasitə sərmayədarlar üçün müsbət maliyyə nəticələrinə nail olmaq imkanları ilə fərqlənir. Sosial investisiyaların belə mühüm rolu sosial investisiya mexanizmi vasitəsilə təmin edilməlidir. Ümumi iqtisadi mexanizmin ayrılmaz tərkib hissəsi olan sosial investisiya mexanizmi bütövlükdə investisiya fəaliyyətinin və konkret sosial investisiyaların stimullaşdırılması, xüsusi halda milli iqtisadiyyat çərçivəsində potensial investorlar üçün əlverişli mühit formalaşdırılması məqsədilə qarşılıqlı əlaqəli forma, metod və vasitələr kompleksini əhatə edir.

Müvafiq olaraq, konkret istiqamətlər üzrə sosial investisiyanın dəstəklənməsi və stimullaşdırılması formalarına inzibati-hüquqi, vergi və bank-maliyyə xarakterli vasitələr dəstəyi aid etmək olar. Məsələn, inzibati-hüquqi və vergi xarakterli vasitələrə aşağıdakılar aiddir:

- sosial investisiyaların həyata keçirilməsi üçün zəruri müqavilə-hüquqi bazasını rəsmiləşdirməklə hüquqi prosedurların həyata keçirilməsinin sürətləndirilməsi;
 - sosial yönümlü investisiya layihələrinin iştirakçılara dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanları tərəfindən lazımlı hüquqi və maliyyə zəmanətləri verilməsi;
 - sosial investisiyada iştirak edənlər üçün birbaşa subsidiyaların və müxtəlif güzəştlərin tətbiqi.
- Bank-maliyyə xarakterli vasitələrə aşağıdakılar aiddir:
- kreditvermənin ümumi şərtlərinin tənzimlənməsi;
 - sosial layihələrin reallaşdırılmasında iştirak edənlər üçün birbaşa güzəştli kreditlər verilməsi;
 - faiz dərəcəsinin səviyyəsinə təsir göstərilməsi.

Belə mexanizmin strukturunda davamlı sosial investisiyanın qarantı kimi dövlətin və

onun həyata keçirdiyi iqtisadi siyasətin rolunu xüsusi qeyd etməliyik. Dövlətin iqtisadi siyasətindən asılı olaraq, həm sosial sferaya sərmayə qoyuluşlarının sosial-ictimai səmərəsini, həm də investorların konkret maddi faydasını təmin etmək mümkündür.

Bununla əlaqədar, investisiya prosesinin inkişafının dövlət tərəfindən dəstəklənməsi son dərəcə zəruridir. Bu halda dövlətin investisiya siyasəti milli iqtisadiyyat çərçivəsində investisiya fəaliyyətinin ən mühüm inzibati-institusional resursu hesab edilməlidir. Belə siyasət ölkədə əlverişli investisiya mühiti yaradılmasına, həm milli, həm də xarici sərmayədarların özəl kapitalının ölkəyə cəlb edilməsinin stimullaşdırılmasına, həmçinin perspektivli layihələrə özəl və dövlət investisiyalarının yeni formalarını axtarıb tapmağa yönəldilməlidir.

Sosial investisiyalar üçün əlverişli mühit formalaşdırıcı amillər

İstər yerli, istərsə də xarici potensial investorlar üçün investisiya cəlb ediciliyi konkret ölkədə formalaşan investisiya mühiti ilə təyin edilir.

İnvestisiya mühitinin obyektiv əhəmiyyəti onunla bağlıdır ki, qloballaşma proseslərinin inkişaf etdiyi müasir dünyada istənilən milli iqtisadiyyata investisiyalar cəlb etmək üçün konkret iqtisadiyyatda başqa ölkələrlə müqayisədə rəqabət qabiliyyətli, investorlar üçün cəlb edici şərait yaradılmalıdır. Başqa sözlə desək, investisiya üçün (o cümlədən sosial investisiya üçün) əlverişli mühit formalaşmalıdır. Bu halda xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, belə şərtlər həm yerli, həm də xarici kapitalın cəlb edilməsi probleminə aiddir. Buna görə də, deyə bilərik ki, konkret ölkənin investisiya mühiti məhz belə şərtlərin məcmusudur.

Nəzərə almaq lazımdır ki, investisiya mühiti milli iqtisadiyyat çərçivəsində formalaşan ümumi işgüzar mühitin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Ona görə də məsələn, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması üçün təklif edilə biləcək tədbirlər təkcə iqtisadi münasibətlər sahəsi ilə məhdudlaşmır, onun arealı formalaşan ictimai münasibətlər sahəsini də əhatə edir.

Bunu əsas götürərək deyə bilərik ki, müasir şəraitdə bütün milli iqtisadiyyat miqyasında ümumi işgüzar mühitin təkmilləşdirilməsi ilk növbədə aşağıdakı tədbirləri əhatə edir:

- bütövlükdə sosial-iqtisadi inkişaf və xüsusən sosial inkişaf üçün cavabdeh olan bütün səviyyələrdə dövlət idarəçiliyinin strukturunun təkmilləşdirilməsi və onun səmərəsini artırılması;
- inflyasiya sürətinin və səviyyəsinin, həmçinin iqtisadiyyatın üzərinə düşən ümumi vergi yükünün azaldılmasını nəzərdə tutan səmərəli makroiqtisadi siyasətin dəstəklənməsi;
- uzunmüddətli investisiya fəaliyyətinə istiqamətlənmiş özəl bizneslə, o cümlədən sosial sfera və onunla əlaqəli sahələrdə işin səmərəli təşkili;
- investisiya fəallığını stimullaşdırmaq məqsədilə ümumdövlət, regional, həmçinin bələdiyyələr səviyyəsində vergi preferensiyaları və güzəştlərin tətbiqi;

- innovasiya fəaliyyətində iştirak edən kiçik və orta biznes müəssisələri üçün əlverişli "artım nöqtələri"nin yaradılması;
- regionların və ərazilərin iqtisadi resursları əsasında klasterlər sisteminin inkişafı və hərtərəfli dəstəklənməsi;
- potensial investorlar üçün konsaltinq sisteminin inkişafının stimullaşdırılması.

Bu halda həm xarici, həm də yerli investorların cəlb edilməsi baxımından əlverişli əlavə amillər sırasına, məsələn, müəyyən ərazidə və bütövlükdə milli iqtisadiyyat çərçivəsində telekommunikasiya-nəqliyyat infrastrukturunun, o cümlədən müasir telekommunikasiya infrastrukturunun inkişaf səviyyəsini aid etmək olar.

Nəhayət, xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün daha bir mühüm amil - bütövlükdə və sahələr üzrə ixtisaslı və uçuş əmək resurslarının mövcudluğu amilini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bu, sosial sfera sahələrinə və bütövlükdə sosial mühitin yanaşı sahələrinə investisiya qoyuluşu perspektivlərinə onların münasibətlərinə də aiddir. Belə ki, müvafiq ixtisas xarakteristikalarına malik olan və inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə nisbətən ucuz işçi qüvvəsinin mövcudluğu inkişaf etməkdə olan konkret dövlətin iqtisadiyyatının investisiya cəlb ediciliyini artırır. İxtisaslı və nisbətən ucuz işçi qüvvəsinin mövcudluğu adi şəraitdə qlobal iqtisadi proseslərdə dövlətin mühüm rəqabət üstünlüyü olmaqla bərabər, həm də yaxın gələcəkdə - koronavirus epidemiyasının fəsadlarının aradan qaldırılması dövründə dirçəkilən iqtisadiyyata sərmayə yatıran potensial kapital sahibləri üçün həlledici amillərdən biri ola bilər.

Göstərilən amillərin fəallaşması sosial sfera sahələrinin həm dövlət, həm də özəl biznesin müxtəlif formaları üçün gətirdikə daha cəlb edici investisiya obyektlərinə çevrilməsində mühüm rol oynayır.

Beləliklə, milli iqtisadiyyat çərçivəsində əlverişli işgüzar mühitin formalaşması və bu mühitin qorunub saxlanması davamlı və genişlənən investisiya fəaliyyətinin, o cümlədən sosial investisiyaların ən mühüm şərti, investisiya mühiti isə, öz növbəsində, milli iqtisadiyyatın ayrılmaz tərkib hissəsidir. Belə mühitin formalaşmasına və qorunub saxlanılmasına yönəldilmiş tədbirlər sistemi həm ümummilli səviyyədə, həm də regionlar və bələdiyyə qurumları səviyyəsində dövlətin tənzimləyici və dəstəkləyici rolu sayəsində təmin olunur.

Azərbaycan Respublikasında sosial investisiyanın təkmilləşdirilməsi imkanları

Bütövlükdə Azərbaycanda ümumi işgüzar mühitin yaxşılaşması müşahidə olunur. Son illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatına xarici kapital axını öz həcminə görə yerli investisiyalardan az deyil. Bu fakt Azərbaycanın kifayət qədər müsbət beynəlxalq investisiya nüfuzunun göstəricisidir. Eyni zamanda, ölkəyə cəlb edilən investisiyaların daha da artırılması məqsədilə konkret sahələr və layihələr üzrə investorlar üçün əlavə cəlb edici təkliflər, həmçinin yuxarıda qeyd edildiyi kimi, ümummilli, regional və yerli səviyyələrdə

güzaştələr çox səmərəli ola bilər.

Nəhayət, sosial sfera sahələrinin və sosial mühitin "yanışı" sahələrinin keyfiyyətə yeni fəaliyyətinə nail olmağa yönəldilmiş sosial investisiya fəaliyyətinin inkişafı həm də potensial investorlar üçün daha cəlbedici şərait yaradılmasına xidmət etməlidir.

Azərbaycan kimi ölkələrdə həm bütövlükdə fərdi sahibkarlığın, həm də kiçik və orta biznesin subyektlərinin sosial investisiyada daha fəal iştirakı zəruridir və prinsipcə mümkündür. Belə imkanlar həm biznes üçün ümumi vergi güzəştləri sisteminin, həm də kiçik sahibkarlığın maliyyə imkanlarının genişlənməsinə bank-kredit dəstəyinin xüsusi çevik formalarının tətbiqini təmin edə bilər. Bugünkü şəraitdə koronavirus epidemiyasına qarşı mübarizə perspektivinə yönəldilmiş belə tədbirlər kiçik və orta sahibkarlığa dəstək, bəzən də onu xilas etmək məqsədilə dövlət tərəfindən həyata keçirilən təcili tədbirlərlə obyektiv vəhdət təşkil edir.

Bundan başqa, sosial investisiyada dövlətin iştirakının saxlanması bu və ya digər layihələrin fərdi investorlar üçün etibarlılığına zəmanət və həmin layihələrin ictimai əhəmiyyətinin indikatoru funksiyalarını yerinə yetirir.

Digər tərəfdən, büdcədən maliyyələşdirməni artırmağa imkan verməyən obyektiv məhdudiyyətlər şəraitində sosial investisiyanın həcmi artırmaq üçün özəl biznesin bu prosesdə daha fəal iştirakının stimullaşdırılması, o cümlədən təhsil və səhiyyə sahələrində pullu xidmətlərin genişləndirilməsinə yol açır.

Lakin sosial sfera sahələrində ödənişli xidmətləri genişləndirmək imkanı yarandıqda prinsipial əhəmiyyətli iki şərtə hökmən riayət edilməlidir: birincisi, dövlət tərəfindən sosial zəmanətlər növbəti qorunub saxlanmalı, həm də onların əhatə dairəsi genişləndirilməlidir; ikincisi, sosial sfera sahələrində əhaliyə ödənişsiz və ödənişli xidmətlərin nisbətində sonuncuların xeyrinə dəyişməsi sosial dövlətin prinsiplərinə zidd olardı. Buna görə də, həmin nisbətə pislənməməsi üçün daim sosial-iqtisadi monitorinq aparılmalıdır. Sosial investisiyaların həyata keçirilməsində özəl biznesin iştirakına stimullaşdırılmasında bank sektoru mühüm rol oynamalıdır. Bunun üçün milli səviyyədə tədbirlər sistemi həyata keçirilməli, o cümlədən bir sıra qanunverici və normativ aktlar qəbul edilməlidir.

Bütövlükdə sosial investisiyanın keyfiyyətinin artırılması və təkmilləşdirilməsi məsələlərinə kompleks şəkildə yanaşmaq lazımdır. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyatı və iqtisadiyyatın 11 əsas sektoru üzrə Strateji Yol Xəritələrində və Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlərində göstərilmiş konkret hədəflərin və məsələlərin reallaşdırılması bütövlükdə bu imkanları genişləndirməlidir.

Xüsusi halda, milli iqtisadiyyat üzrə strateji yol xəritəsində vurğulandığı kimi, dünya bazarlarında ümumi vəziyyət son dərəcə qeyri-sabit olaraq qalır. Aydın ki, bu, xarici kapital sahiblərinin hansı regionlara, hansı ölkələrə üstünlük vermələrinə və çox vaxt

ehtiyatlı davranmalarına təsir edir və bu təsir davam edəcək. Buna görə də, bizim fikrimizcə, istənilən halda ölkəmizin ərazisində sosial investisiyalarda xarici investorların iştirakı ciddi əsaslandırılmalı, dəqiq göstərilmiş sahələrə və ayrı-ayrı böyük layihələrə aid olmalıdır.

Məsələn, daha bir strateji yol xəritəsində, konkret olaraq, Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiyaların və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə Strateji Yol Xəritəsində ölkəmizin regionda texnoloji cəhətdən qabaqcıl dövlət kimi lider mövqə tutması onun inkişafının əsas istiqamətlərindən biri kimi müəyyən edilir. Görünür, bu inkişaf iki istiqamət üzrə gedəcək:

- iqtisadiyyatda rəqəmsallaşmanın geniş miqyas alması və biznesin informasiya-texnoloji təchizatının yaxşılaşması;

- müasir informasiya texnologiyalarının əhalinin gündəlik həyatının bütün sahələrinə nüfuz etməsi.

Rəqəmsallaşma probleminə söz düşmüşkən, xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, iqtisadiyyatın və gündəlik həyatın bütün sahələrinin rəqəmsallaşması əmək məhsuldarlığının artmasına iki istiqamətdə təsir göstərir:

- müxtəlif sahələrdə istehsal bazasının və idarəetmə mexanizminin, həmçinin rabitə vasitələrinin keyfiyyətə təkmilləşdirilməsi bütövlükdə əməyin xarakterində və əmək prosesində təzahür edir;

- işçilərin özlərinin fiziki və peşəkar imkanları genişlənilir.

Bu qədər genişmiqyaslı və sıçrayışlı məsələlərin həlli üçün investisiyanın miqyası da artmalıdır. Aydın ki, telekommunikasiya və rabitə vasitələri sahəsində inkişaf etmiş ölkələrin üstünlüyü danılmazdır. Müvafiq olaraq, bu ölkələrdən olan investorlar belə üstünlüyü daha da möhkəmlətməyə və genişləndirməyə imkan verən layihələrə kapital qoymaqda maraqlıdırlar. Buna görə də, informasiya texnologiyaları sahəsində cəlbedici layihələrin əcnəbi investorlara verilməsi belə layihələrə xaricdən investisiya qoyuluşunun həcmi artırır. Müvafiq surətdə, bu halda həm istehsal sahəsinin, həm də sosial sfera sahələrinin və onunla "yanışı" sahələrin qabaqcıl texnologiyalarla təchiz edilməsi imkanları əhəmiyyətli dərəcədə genişlənə bilər.

Lakin bu halda sosial investisiyaların hərtərəfli təkmilləşdirilməsi üçün, hər şeydən əvvəl, yerli biznesin bu istiqamətdə daha da aktivləşməsinə nail olunmalıdır.

Yuxarıda vurğulandığı kimi, sosial investisiya proseslərində fərdi biznesin aktivləşməsi üçün bütövlükdə iqtisadi fəaliyyət şəraiti təkmilləşdirilməlidir. Bu prosesdə:

- bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatı miqyasında, zəruri hallarda isə ayrı-ayrı sahələr və ərazilər çərçivəsində vergi sistemi təkmilləşdirilməli;

- iqtisadi fəaliyyət subyektlərinin bazara çıxışı ilə bağlı hər cür məhdudiyyətlər maksimum azaldılmalı;

- biznes subyektləri üçün bərabərhuquqlu rəqabət şəraiti təmin edilməlidir.

Bununla əlaqədar, Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsində iqtisadi fəaliyyət şəraitinin təkmilləşdirilməsi çərçivəsində göstərilmiş əsas məqamlardan birinə diqqət yetirmək lazımdır. Məsələn, dövlət sektorunda bilavasitə kommersiya fəaliyyətinin azaldılması mühüm tədbirlərdən biri hesab edilə bilər. Bu, bütövlükdə özəl biznes fəaliyyətinin, o cümlədən sosial layihələrə investisiya fəaliyyətinin əhatə dairəsini genişləndirməyə imkan verərdi.

Həmin layihələrdə dövlətin iştirakı fərdi investorlar üçün bir növ "mayak", bu və ya digər layihələrin etibarlılığının qarantı, onların ictimai əhəmiyyətinin indikatoru olmuşdur. Buna görə də, ideal halda elə vəziyyətə nail olmaq lazımdır ki, dövlət investisiyalarının cəlb edildiyi sosial layihələrin reallaşdırılmasında potensial fərdi investorların iştirakı müsabiqə proseduru əsasında həyata keçirilsin.

Dövlət sektoru ilə özəl sektorun tərəfdaşlığı imkanlarının tam həcmdə reallaşdırılması məqsədəuyğundur. Məsələn, milli səhiyyə sisteminin maliyyələşdirilməsi iri özəl tibbi müəssisələr tərəfindən tibbi xidmətlər göstərilməsi üçün dövlətlə həmin müəssisələr arasında bağlanan uzunmüddətli müqavilələr şəklində həm dövlət mülkiyyəti, həm də özəl mülkiyyət formalarının qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanıla bilər. Mahiyyət etibarilə sosial investisiya fəaliyyətinin hüquqi əsası olan belə müqavilələrin maliyyələşdirilməsi pay iştirakı və ya tərəfdaşlıq şəklində həyata keçirilə bilər.

Analoji sxem təhsil sahəsində, xüsusilə ixtisaslı ustalar və texniki kadrlar hazırlanması ilə məşğul olan özəl ümumtəhsil məktəbləri və kolleclər səviyyəsində də tətbiq edilə bilər. Belə sxemlərin reallaşdırılması, bir tərəfdən sosial sfera sahələrinin əhaliyə təqdim etdiyi xidmətlərin həcmünün artırılması və bu xidmətlərin çeşidinin genişlənməsi, digər tərəfdən sosial investisiya mənbələrinin və onların imkanlarının genişlənməsi deməkdir.

Nəticə

Sosial investisiya qoyuluşlarının ümummilli effektini təyin edərkən sosial investisiyanın milli təsərrüfat sistemi üçün doğurduğu "ikiqat" və ya "kumulyativ" nəticəni nəzərə almaq lazımdır. Bu nəticə, birincisi, cəmiyyətin sosial mühitində həm birbaşa, həm də gələcəkdə baş verə biləcək multiplikativ dəyişiklikləri nəzərdə tutan dolayı sosial effekt alınması imkanını əhatə edir və ikincisi, vasitəli sosial effekt halında sosial investisiyalar ilk növbədə iqtisadiyyatın və ya ictimai həyatın müəyyən "qonşu" sahələrində pozitiv dəyişikliklərə səbəb olur.

Sosial investisiyanın həyata keçirilməsi vaxtı insanın bütün potensialının keyfiyyətinin artırılması nəticəsində yaranan sinergetik effekt bütün iqtisadi inkişafın nəticələrinə bilavasitə müsbət təsir göstərir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycanda təhsil, elm və mədəniyyət. Statistik məcmuə // Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi.-Bakı, 2020. s.351.
2. Azərbaycanın statistik göstiriciləri. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi.-Bakı, 2019. S.400.
3. Azərbaycanın statistik göstiriciləri. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi.-Bakı, 2020. S.394.
4. Azərbaycanda turizm. Statistik məcmuə // Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi.- Bakı: - 2020. - S. 12;19;22.
5. Yadulla Həsənlı. Statistika: Praktiki nümunələrlə. Bakı: 2014. - 564 səh.